

PROSTOR

19 [2011] 1 [41]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

18-29 **STANKO PIPLOVIĆ**

ARHITEKTONSKI RAZVOJ
SAKRALNOG SKLOPA SV. DUHA
U SPLITU

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 726.5.03 (497.5 SPLIT)

ARCHITECTURAL DEVELOPMENT
OF THE RELIGIOUS COMPLEX
OF ST SPIRIT IN SPLIT

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
UDC 726.5.03 (497.5 SPLIT)

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY
OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
19[2011] 1[41]
1-280
1-6 [2011]

Af

SL. 1. POLOŽAJ SKLOPA SV. DUHA U SREDNJOVJEKOVNOJ POVIJESNOJ JEZGRI SPLITA
FIG. 1 POSITION OF THE ST SPIRIT COMPLEX WITHIN THE MEDIEVAL HISTORICAL CENTRE OF SPLIT

STANKO PIPLOVIĆ

HR – 21000 SPLIT, KAŠTELANSKA 2

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

UDK 726.5.03 (497.5 SPLIT)

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.04 – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE

I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVAĆEN: 4. 10. 2010. / 9. 6. 2011.

HR – 21000 SPLIT, KAŠTELANSKA 2

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

UDC 726.5.03 (497.5 SPLIT)

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.04 – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE

AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 4. 10. 2010. / 9. 6. 2011.

ARHITEKTONSKI RAZVOJ SAKRALNOG SKLOPA SV. DUHA U SPLITU

ARCHITECTURAL DEVELOPMENT OF THE RELIGIOUS COMPLEX OF ST SPIRIT IN SPLIT

CRKVA SV. DUHA
CRKVENA ARHITEKTURA
SPLIT
SREDNJI VIJEK
ZIDNE SLIKARIJE

CHURCH OF ST SPIRIT
CHURCH ARCHITECTURE
SPLIT
MIDDLE AGES
WALL PAINTINGS

U članku se iznose podatci o crkvi sv. Duha u Splitu koja je podignuta još u 11. stoljeću u sjeverozapadnom dijelu povijesne jezgre grada. Pripadala je većem građevinskom sklopu kojeg se ostaci naziru, ali o njemu nema detaljnijih podataka. Tijekom vremena doživjela je velike promjene, posebice u doba gotike. Dobro je očuvana, ali nikad nije sustavnije istraživana.

The paper presents the church of St Spirit in Split which was built in the 11th century in the northwest part of the city's historical centre. It belonged to a larger architectural complex whose remains are discernible but there is no detailed information on it. The church underwent changes over time, especially in the Gothic period. It has been well preserved but never thoroughly researched.

UVOD – RANA GENEZA SKLOPA OD 11. DO 13. STOLJEĆA

INTRODUCTION – EARLY DEVELOPMENT OF THE COMPLEX FROM THE 11TH TO 13TH CENTURY

U srednjovjekovnoj povijesnoj jezgri Splita, u Trogirskoj ulici, gradu na sredini istočne obale Jadranskog mora, nalazi se sakralni sklop građevina sv. Duha. Vrlo je star i tijekom stoljeća doživio je znatne promjene. One se mogu podijeliti u dvije osnovne etape razvitka. Prva obuhvaća razdoblje od 11. do 14. stoljeća, tj. u stilskom pogledu od predromanike do rane gotike. U početku toga razdoblja grad je bio slobodna komuna formalno u sklopu Hrvatske države kojom su vladali kraljevi Kresimir IV. i Dmitar Zvonimir, za čijeg je vladanja Hrvatska država uživala velik ugled. Ali, Bizant je još uvijek imao vrhovni suverenitet nad primorjem, tj. Dalmacijom, a gradovi na obali veliku autonomiju. Split je u to doba bio zbijen unutar zidina bivše kasnoantičke Dioklecijanove palače, a tek je poneka građevina bila izvan tog okvira.

Zapadno od carske palače, izvan tadašnjeg naselja, postojala je još u ranom srednjem vijeku crkvice. Njezini materijalni dijelovi raspoznaju se još i danas u građevini sv. Duha. Ta je prva crkva vjerojatno bila malena, jednobrodna i samo s jednom polukružnom apsidom na istoku. U 11. stoljeću, kad je vjerojatno izgrađena, bila je na osami na sjecištu putova koji su iz grada vodili u okolne poljoprivredne površine.

S vremenom je crkva doživjela velike preinake, kada se grad proširio dalje prema zapadu te obuhvatio i njen položaj. U početku je predgrađe zaštićeno tek slabim zidom usuhu. Tra-

govci promjena sačuvani su iz razdoblja romanike 13. stoljeća. Sačuvana su dva reljefa koji prikazuju Krista. Jedan se nalazi na luneti dvorišnog portala, a drugi u crkvi, danas smješten na zapadnom zidu.¹ Na prijelazu 13. u 14. stoljeće predgrađe je ograđeno čvrstim utverdama. Njegov sjevorni zid protezao se od sjeverozapadne kule Dioklecijanove palače na zapad. Zatim je skretao približno prema jugu današnjom Ulicom obrov. Tako je već 1342. i crkva bila unutar naselja u sjeverozapadnom dijelu. Godinu dana ranije spominje se prvi put u jednom kupoprodajnom ugovoru, a zatim 1397. u popisu biskupskih dobara. Po njoj je nazvana čitava četvrt, a to ukazuje na njenu važnost. Tu je imala sjedište jedna od najpoznatijih bratovština grada.² Poslije je na mjestu prvotnoga sagrađen renesansni bedem. Sakralna cjelina na sjeveru dopire do tog dobro očuvanoga gradskog zida, od kojega dijeli tek uska slijepa ulica. Taj je međuprostor ostavljen kako bi se braniteljima omogućio pristup do položaja na zidinama u slučaju neprijateljskog napada.

Danas se crkva sv. Duha nalazi u gusto izgrađenom proširenju srednjovjekovnog Splita. U sadašnjem obliku to je jednobrodna građevina orijentirana oltarom prema istoku. Uz nju je na sjeveru i istoku dvorište okruženo nizom zgrada. Na njegovu zapadu je prizemnica, a na sjeveru niz od tri veće zgrade u koje se ulazi vanjskim kamenim stubištem. Na istoku je visok kameni zid koji dijeli dvorište od ulice.

Čitav je sklop stalno pregrađivan, sve do baroka, pa i poslije. Podatci o njemu vrlo su oskudni, i to uglavnom iz novijeg vremena. Nikad nije sustavnije istraživano, osim prilikom adaptacija pojedinih prostorija kada su izvršeni manji zahvati. I ono što se istraživalo, malo je toga publicirano. Ostaju tek vizualna opažanja postojećeg stanja na osnovi kojih se mogu utvrditi osnovni elementi razvojnih etapa. To su, u prvom redu, različite tehnike zidanja, kamene spolije i dekorativne pojedinosti arhitektonskih elemenata.

Od prvobitne predromaničke crkve malo je ostataka. Njeni sačuvani dijelovi dadu se donekle prepoznati po vrlo rustičnoj strukturi zida sastavljenog od sitnog kamena loše obradenog. Datira se u 11. stoljeće. Na stubištu susjedne zgrade De Caris odnosno Geremije iz 17. stoljeća, na istoku crkve uzidano je više spolija. Među njima je i predromanički mramorni reljef s pleternim krizem, uokviren stupicama sa strana i arkadicom iznad. S obzirom na blizinu, pretpostavlja se da je pripadao oltaru crkve sv. Duha.³

¹ Drugi se reljef prije nalazio u sjeverozapadnom kutu sakristije. Fisković je bio mišljenja da mu ni to nije izvorno mjesto [FISKOVIĆ, 1940: 444-449].

² FARLATO, 1765: 344; NOVAK, 1957: 501, 505, 507 i 525

³ BULIĆ, 1888: 43 i tab. XVII; FISKOVIĆ, 1962: 21-23; MARASOVIĆ, 1994: 261

U sljedećem razdoblju došlo je do korjenitih političkih promjena koje su se odrazile i na sklop sv. Duha. Početkom 12. stoljeća ušla je Hrvatska u uniju s Ugarskom. I dalmatinsko primorje s otocima i gradovima priznalo je ugarskoga kralja Kolomana te je činilo dio nove državne tvorevine. U idućem stoljeću pokrajina i Split doživjeli su velik gospodarski i kulturni uspon. To je doba procvata romaničke umjetnosti, u koju se ubrzo infiltriraju novi elementi gotičkih shvaćanja.

PREGRADNJE U 14. STOLJEĆU – RANA GOTIKA

BUILDING TRANSFORMATIONS IN THE 14TH CENTURY – EARLY GOTHIC

Na prijelazu 13. u 14. stoljeće, pod utjecajima srednje Italije i Lombardije pojavila se gotička umjetnost u Dalmaciji. Dosta je skromna, ali se ipak osjećao napredak. Takva je stambena i sakralna arhitektura u Splitu. Malo je novogradnja, većinom su se pregrađivale starije romaničke kuće. Njihovi su maleni prozori zazidivani i otvarani novi, veći, nešto bogatije ukrašeni, a katovi su povisivani. U crkvenim građevinama prevladava tip jednostavne jednobrodne dvorane, drvenog stropa i četvrtaste nadsvođene apside. U doba rane gotike u 14. stoljeću i crkva sv. Duha temeljito je pregrađena i povećana. Prostorna koncepcija uklapa joj se u opća stremljenja.

I upravo je najradikalniju promjenu doživio sklop sv. Duha u 14. stoljeću, kada gradska komuna nastavlja gospodarski uspon iako su političke prilike prilično složene. Tada se u Splitu spominje šest bratovština. I crkva sv. Duha imala je svoju bratovštinu. Ona se navodi u dvama dokumentima, a postojala je zasigurno i ranije. Prvi se put spominje 1369. godine kad je skrblila o bolnici siromaha, a zatim 1373. u inventaru dobara jednog privatnika. Tada je imala svoje posjede kojih su prihodi vjerojatno omogućili velike pregradnje i dogradnje.⁴

Brod crkve produžen je u doba rane gotike prema istoku za 1,75 metara i sagrađena je nova četvrtasta apside koju natkriva prelomljeni svod. Ta je izmjena najuočljivija na južnom bočnom zidu. Na njemu se izvana jasno vidi vertikalna kontinuirana reška gdje završava stari zid i počinje novi, a i kamenje od kojeg je građen novi dio krupnije je i pravilnije klesano. Građevina je tada nadozidana i u visinu. To opet zasigurno potvrđuje različita struktura zida, a i to što se u gornjem dijelu po sredini nalazi jedna gotička monofora. Nasred toga najstarijeg dijela zida umetnut je gotički portal. Ima siljasto završenu lunetu na kojoj je reljef križa s vijencem uokolo, a sa

strana su dva kratka stupa koji se oslanjaju na konzole. Manji je dio zida iznad vrata od fino klesanog kamenja, za razliku od ostale rustične površine. To opet ukazuje na naknadni rad.

Na zapadnoj strani crkvene lađe tada je sagrađen i kor. To je vidljivo po tome što još uvijek postoje po tri kamene konzole u bočnim zidovima na koje se oslanjala drvena konstrukcija. Njihova profilacija ima izrazito gotičke oblike. Taj kor više ne postoji. Širina mu je mogla biti oko četiri metra. Na njegovu mjestu sagrađen je u novije vrijeme drugi, ali uži.

Zapadno pročelje cijelo je zidano od loše obradenog, manjeg kamenja u obilatom mortu. Na njemu je najteže odrediti karakter promjena. Nema posebnih reški koje bi ukazivale na eventualne spojeve zidova iz različitih vremena. Tu se nalaze jedna zazidana vrata, široka samo 90 cm, s običnim kamenim okvirom širokim 15 cm. Ekscentrično su postavljena nešto malo bliže jugu. Zasigurno su pripadala prvobitnoj crkvi. Točno u osi nalazi se okrugao prozor kojeg kameni obrub ima skošeni profil bez ikakva ukrasa. Ta činjenica da vrata i prozor nisu u istoj vertikalnoj osi ukazuje da je crkva čak možda i proširena prema sjeveru. To je zasad, bez istraživanja u podu, teško utvrditi. Nalazi temelja sjevernog zida i apside, ako nisu uništeni brojnim kasnijim grobovima, dali bi podatke o veličini predromaničke građevine i obliku njene apside.

Po sredini sjeverne strane crkve prigradna je mala četvrtasta kapela. Svod joj ima prelomljeni presjek, a jedan zazidani četvrtasti prozor kameni skošeni okvir na istočnoj strani što ukazuje na to da je i ona ranogotička. Na tomu bočnom zidu crkve nalaze se i vrata koja vode u dvorište. Njihov gornji završetak je polukružan, što podsjeća na romaniku, ali okvir im nije više srpast, tj. u tjemenu širi, a na osloncima uži, niti ima oštre bridove.

SL. 2. PLAN SKLOPA SV. DUHA I NEPOSREDNE OKOLICE. STANJE PREMA GEODETSKOJ IZMJERI 1909. GODINE.
FIG. 2 PLAN OF THE ST SPIRIT COMPLEX AND THE IMMEDIATE SURROUNDING, ACCORDING TO THE 1909 GEODETIC SURVEY

SL. 3. PLAN DANAŠNJEG STANJA SKLOPA: 1 – BROD CRKVE, 2 – SVETISTE, 3 – KAPELA, 4 – SAKRISTIJA, 5 – ULAZ U DVORIŠTE S ISTOKA, 6 – ULAZ U CRKVI S JUGA, 7 – IZLAZ IZ CRKVE U DVORIŠTE, 8 – DVORIŠTE, 9 – DVORANA, 10 – ZAZIDANA ROMANICKA VRATA NA ZAPADNOJ STRANI CRKVE, 11 – GROBLJE OKUŽENIH U DVORIŠTU, 12 – OSTATCI RENESANSNIH GRADSKIH BEDEMA

FIG. 3 PRESENT STATE PLAN OF THE COMPLEX: 1 – NAVE, 2 – CHOIR, 3 – CHAPEL, 4 – SACRISTY, 5 – EAST ENTRANCE TO THE CHURCH COURTYARD, 6 – SOUTH CHURCH ENTRANCE, 7 – ENTRANCE TO THE COURTYARD FROM THE CHURCH, 8 – COURTYARD, 9 – HALL, 10 – ROMANESQUE CHURCH WALLED-UP DOORWAY IN THE WEST PART OF THE CHURCH, 11 – PLAGUE CEMETERY IN THE COURTYARD, 12 – REMAINS OF RENAISSANCE CITY WALLS

Umjesto toga, uz unutrašnji rub dovratnika sve uokolo ide tanak zaobljeni baston tipičan za naše gotičko graditeljstvo.⁵ Znači radi se o prijelaznom rješenju. Do vrata s unutrašnje je strane kamenica za svetu vodu, koja opet ima stražnju stranu u zidu u obliku gotičkog trolišta. Njen je oblik vrlo sličan onoj kod južnih vrata splitske katedrale, samo je u crkvi sv. Duha u unutrašnjosti, a ondje vani.

Nad istočnim pročeljem diže se sa strane gotički zvonik u obliku velike preslice. Postoje njegova tri četvrtasta stupca koji su određivali dva otvora za zvona. Nije moguće utvrditi jesu li iznad bili lukovi. Ta zvonara može se usporediti s onom na crkvi samostana sv. Marije de Taurello iz istog doba, koja je nešto jednostavnija. Ona je na vrhu imala završetak od dva šiljasta luka i kosu dvostrešnu završnu plohu.⁶ Po sredini ove strane na vrhu je okrugao profilirani prozor, a ispod njega još jedan zazidani četvrtasti.

Svetiste je na istoku. Velicina mu je približno 5×4 metara. Ima šiljasti svod i oštar kameni luk prema brodu bez ukrasa. Na spoju svoda i zida uokolo je vodoravni vijenac jednostavne profilacije. U zidu s južne strane nalazi se niša svetohraništa. Njen prednji dio, polukružno završen, jest otučen pa nije ništa sačuvano od ornamentike. Brod crkve danas je dimenzija 13,20×6,60 metara. Ima drven barokni

kasetirani strop koji je zamijenio raniju gotičku konstrukciju. Unutrašnjost crkve bila je ukrašena fresko slikama s posvetnim križevima gotičkog stila. Tragovi sličnih oslika sačuvani su i na južnom pročelju. U novoj apsidi zasigurno je morao biti i oltar iz toga doba.

Na sjevernoj je strani dvorišta niz od tri zgrade. Prve dvije zapadno su stare. Sagrađene su možda u doba romanike, ali su dosta pregrađivane u doba gotike i posebno u novije vrijeme. Zgrada na zapadu ima dva kata. Na prvom katu njena južnog pročelja više je ostataka okvira ranijih prozora i spolija ugrađenih u blizini novijih prozora. Neki imaju karakterističan baston na bridu. Slično je stanje u drugoj jednokatnoj zgradi do nje. U prizemlju, kroz obje zgrade bila je loža s dva gotička luka i osmostranim stupom između njih. Na njegovu je kapitelu s tri strane isklesan uspravljani orao raširenih krila. Motiv i način obrade ukazuju na prijelazni romaniko-gotički stil 14. stoljeća. Nesto dalje od njih, prema istoku, vide se na zidu tragovi trećega luka. Tu je mogao biti još jedan velik otvor koji je zazidan pri kasnijim adaptacijama, kad je na tome mjestu sagrađen manji četvrtasti prozor i vrata.⁷

Treća istočna trokutnica na sjeveru doživjela je najveće promjene. U njenu prizemlju bila je manja dvorana dimenzija 7,50×5,30 m. Od nje su 1980. godine otkriveni tragovi šiljastog svoda i vodoravnog vijenca na spoju sa zidom. Na sjevernoj, uož strani po sredini je otvor sa šiljastim lukom širine oko 2,30 m. Nije istraženo radi li se o vratima ili apsidi. Iza zida su stube iz novijeg vremena pa je situacija zbog ograničenog opsega radova nejasna. Možda je tu bila plitka udubina u zidu s malim oltarom, kao što je to slučaj u crkvi sv. Petra u Korčuli.⁸

Kod adaptacije nije utvrđena ni razina poda te dvorane. Ona je, prema položaju gornjega vodoravnog vijenca pod svodom, morala biti više od jednog metra niža od današnjeg. Nije jasno kako je dvorana bila povezana na drugoj strani sa sklopom, odnosno prema dvorištu, jer je pročelje ozbukano, pa se bez skidanja zbuke ne može ništa utvrditi. Isto tako, nije poznata namjena dvorane. Služila je vjerojatno za sastanke bratima. Ta je zgrada koncem 19. stoljeća imala prizemlje i kat. Početkom idućeg stoljeća potpuno je pregra-

⁵ Usporediti: FISKOVIC, 1952.

⁶ PERKOVIĆ, 1981: 52-53

⁷ FISKOVIC, 1980: 95 i 97. U doba gotike obje su starije zgrade funkcionalno spojene. Na to ukazuje činjenica da se pregradni zid među njima naslanja na tjemenu jednog od lukova lože u prizemlju tako da mu samo polovica prelazi u drugu zgradu.

⁸ FAZINIC, 2004: 51 (slika)

⁹ MOSETTIG, 2001: 17 i 178. U toj je zgradi između dvaju ratova bio manji hotel „Laura“ kojega je vlasnik bio Diana,

dena, a nadograđen joj je još jedan kat pa je dobila neorenesansna obilježja.⁹

S istočne strane dvorišta prema ulici je visok kameni zid. Na njemu je gotički portal s lunetom šiljastog vrha. Na njoj je amblem križa okružen vijencem, gotovo potpuno identičan kao i na južnim vratima. Neposredno iznad te lunete još je jedna starija romanička polukružnog oblika. Ta je druga naknadno ugrađena. To je vidljivo po tome što je vrh donje grubo odsječen kako bi nalegla gornja. Nije poznato odakle je prenesena. U svakom slučaju, nije bila nad zapadnim vratima jer su ova puno šira. Svijetli im je otvor 147 cm. Kapituli su neobično dekorirani u odnosu na ostale u Splitu iz istoga razdoblja. Ispod gornjega završnog profila u srednjoj zoni nalaze se dva vodoravna reda trokutastih zubaca, isključivo s geometrijskim elementima. Na drugim građevinama imaju niz u jednom redu vertikalno poredanog lišća.

Prva crkvića na mjestu sv. Duha bila je u slobodnom prostoru pa joj je i raspored u skladu s pravilima, tj. ulaz na zapadu, a apsida na istoku. I u 13. stoljeću, kad je predgrađe donekle već zaštićeno suhozidnom ogradom, crkva je još uvijek bila izvan nje.¹⁰

Nakon što je u 14. stoljeću sagrađen nešto zapadnije čvrsti zid, u sigurnom prostoru počinje intenzivnija građevinska djelatnost. Predjel je ubrzo bio potpuno izgrađen i prostorno definiran. U doba velike pregradnje i izgradnje sklopa sv. Duha čitav je okolni prostor bio prostorno određen. Neposredno s južne strane preko ulice nalazio se prostrani samostanski sklop sv. Marije de Taurello. Upravo u to doba na mjestu njegove stare crkve sv. Marije sagrađena je nova, a sklop se proširio i uređivao.¹¹ Na zapadu crkve sv. Duha bila je uličica široka samo oko 1,70 metara, a s njene druge strane niz uskih kuća. Na jednoj od njih u prizemlju se vide jednostavna vrata s okvirom, koja završavaju prelomljenim lukom. Skučeni je prostor vjerojatno bio razlog da je u doba pregradnje skromni ulaz u crkvu bio zatvoren. Da je to učinjeno baš tada, potvrđuje postojanje fresaka na istom zidu s druge strane u unutrašnjosti.¹² Tako crkva u kasnijoj etapi nije imala uobičajeno oblikovano glavno pročelje ni ulaz na zapadu, kao što je to bilo uobičajeno. Otvoren je novi ulaz na južnoj bočnoj strani, povoljnije smješten u odnosu na okolne komunikacije.

a 1933. preuzeo ga je Mihovil Biskupović i dao mu novo ime „Dunav“. Hotel je vodio sve do nacionalizacije 1948. godine. Nakon toga dopušteno mu je držati konacište. Godine 1959. hotelske su prostorije pretvorene u stanove za njegove sinove.

10 TOMA, 1960: 199

11 PERKOVIĆ, 1977.

12 Godine 1952. otkriveni su na zidovima broda dijelovi gotičkih fresaka s križevima.

KASNIJE PREGRAĐNJE OD 15. DO 19. STOLJEĆA

LATER BUILDING TRANSFORMATIONS FROM THE 15TH TO 19TH CENTURY

Nove duboke mijene u društvenom i gospodarskom životu nastupile su početkom 15. stoljeća. Od 1420. godine nakon dugih borba Dalmacija, a s njom i Split, u sklopu su Venećijske Republike. Tako su i ostali puna četiri stoljeća. No već koncem 15. stoljeća u tom su se kraju pojavili novi neprijatelji, Turci, a s njima dugi i teški ratovi, te oskudica. Neprijatelji su došli do zidina dalmatinskih gradova, koji su se ipak uspjeli obraniti od silnih najezda. U umjetnosti to je razdoblje 'cvjetne' gotike, renesanse i baroka. Od 17.

SL 4. POGLED NA SKLOP S JUGA SKLOPA S BOČNIM PROČELJEM CRKVE, NA KOJEM JE GOTIČKI PORTAL, SVETIŠTEM I OGRADNIM ZIDOM DVORIŠTA

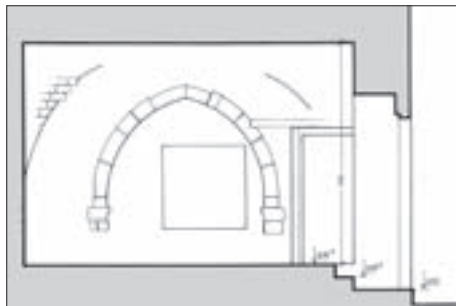
FIG. 4 SOUTH VIEW OF THE COMPLEX: A LATERAL CHURCH FACADE WITH A GOTHIC PORTAL, THE CHOIR AND THE COURTYARD FENCE WALL

SL 5. ZAPADNA STRANA SKLOPA ZGRADA. DESNO JE PROČELJE CRKVE SA ZAZIDANIM ROMANIČKIM ULAZOM I OKULUSOM IZNAD NJIH. LIJEVO SU OGRADNI ZID I OSTALE ZGRADE, TE RENESANSNI ZID I NOVIJE ZGRADE.

FIG. 5 WEST VIEW OF THE COMPLEX: CHURCH FACADE WITH THE WALLED-UP ROMANESQUE DOORWAY AND AN OKULUS ABOVE IT (RIGHT), FENCE WALL AND OTHER STRUCTURES, RENAISSANCE WALL, LATER BUILDINGS (LEFT)

SL 6. IZGLED SKLOPA S ISTOČNE STRANE. LIJEVO JE OGRADNI ZID DVORIŠTA S PORTALOM, A IZA NJEGA ZAPADNO PROČELJE CRKVE SA ZVONAROM. DESNO SU NOVIJE ZGRADE.

FIG. 6 SOUTH VIEW OF THE COMPLEX: COURTYARD FENCE WALL WITH THE PORTAL (LEFT), WESTERN FACADE OF THE CHURCH WITH A BELFRY (BEHIND), LATER BUILDINGS (RIGHT)

SL. 7. UNUTRAŠNJE LICE SJEVERNOG ZIDA DVORANE NA SJEVEROISTOČNOM DIJELU SKLOPA S OSTATCIMA GOTIČKOG LUKA I SVODA.

FIG. 7 INTERIOR SIDE OF THE NORTH WALL OF THE HALL AT THE NORTHEAST PART OF THE COMPLEX WITH REMAINS OF A GOTHIC ARCH AND VAULT.

SL. 8. ROMANIKI RELJEF KRISTA, DANAS SMJESTEN U CRKVI
FIG. 8 ROMANESQUE RELIEF OF CHRIST, TODAY SITUATED IN THE CHURCH

SL. 9. ROMANIKI KAPITEL PRIZEMNE LOZE ZGRADE U SJEVERNOM DIJELU SKLOPA

FIG. 9 ROMANESQUE CAPITAL FROM THE GROUND FLOOR LOGGIA OF THE BUILDING IN THE NORTH SIDE OF THE COMPLEX

stoljeća Turci su potisnuti dublje u unutrašnjost pa su nastale povoljnije prilike.

Nakon opsežnih prvih gotičkih pregradnja, koje su dale potpuno novo prostorno i likovno rješenje čitavom sklopu sv. Duha, uslijedile su neke i poslije, ali umjerenije. U gradu je sredinom 15. stoljeća duže vrijeme boravio Andrija Aleši iz Drača, glasovit graditelj trogirske krstionice u prijelaznom gotičko-renesansnom stilu. On je u Splitu izvodio kapelicu samostana dominikanaca i radio za splitsku općinu. Bio je bratim crkve sv. Duha. U njoj je sebi još za života 1503. godine napravio grobnicu u koju je potom i pokopan.¹³ S obzirom na to, možda je nešto i napravio na samom sklopu. Međutim, u onome što je danas vidljivo, ne može se prepoznati njegova ruka.¹⁴

Kada je svetište poslije iznutra potpuno preuređeno, na njegovim zidovima i svodu izvedene su na prijelazu 16. u 17. stoljeće kasno-renesansne fresko slike, s likom Boga Oca na vrhu svoda i s prikazima proroka sa strana. Osim svoda oslikana je i stražnja strana svetišta. Nije poznat majstor koji ih je radio. Freske su veoma oštećene pa su poslije restaurirane.

U 17. stoljeću s određenim se zakašnjenjem u Dalmaciji javlja barok. I njegovi dosezi u umjetnosti razmjerno su skromni. Dugotrajne borbe s Turcima osiromašile su gradove. Tada su nastale daljnje promjene u crkvi sv. Duha. Gotički drveni strop zamijenjen je baroknim s kasetama. Visoko na gornjim dijelovima bočnih pročelja probijena su po dva velika četvrtasta prozora kako bi se dobilo više svjetla u unutrašnjosti. Na svodu svetišta s obje strane i istočnom pročelju kapele otvoren je po jedan malen ovalni prozor identičan onomu na kapelici. Time su oštećene postojeće freske na tome mjestu. Kameni okviri tih prozora ukrašeni su gore i dolje te s obje strane dvostrukim spiralnim volutama. Istovjetan oblik i dekor prozora, ili s tek neznatnim razlikama, sreće se u Korčuli, i to na glavnim pročeljima sa strana ulaza baroknih crkava sv. Mihovila, Svih svetih i sv. Barbare, te jedan na istočnom bočnom pročelju crkve Navještenja. Sve su one iz ranijeg doba, a pregrađene su u 17. i 18. stoljeću.¹⁵ To ne može biti slučajno. Tada je također postavljen dekorirani kameni okvir oko otvora između broda i kapele.

U 17. stoljeću, za Kandijskoga rata s Turcima, porušeni su svi hospiciji osim onoga u sklopu sv. Duha, koji je poslije nakratko služio kao vojna bolnica. Zauzimanjem splitskog nadbiskupa Stjepana Cosmija kod venecijanske vlade hospital je vraćen bratovštini i služio je za smještaj siromaha. Godine 1704. bratovština je imala 50 članova.

U apsidu je u 18. stoljeću postavljen nov barokni oltar. Na njemu je pala koja prikazuje

Silazak Duha svetoga, djelo venecijanskog slikara Pietra Antonija Novellija. U istoj su crkvi i njegove četiri velike nepotpisane slike iz legende o Josipu.¹⁶

Godine 1783. velika pošast kuge zahvatila je Dalmaciju. Proširila se s turskoga teritorija u Bosni. Iduće godine ugrozila je i Split. Bolest je silno poharala grad. U samo dva mjeseca preminulo je više od tisuću ljudi. Oni koji su umrli pod sumnjom da su zaraženi, pokopani su u osam crkava. Među njima i u dvorištu crkve sv. Duha. Tamo se nalazi ukupno 13 grobnica pokrivenih kamenim pločama bez ikakvih natpisa ili ukrasa. Samo su na prve tri poklopne ploče od zapada upisana po dva slova PE ST EN (kuga). Te je grobove dao Angelo Diedo, providur zdravstva za Dalmaciju i Albaniju, zapečatiti.¹⁷ Osigurani su željeznim klamfama. O tome svjedoči ploča u crkvi sv. Duha, postavljena na zid s lijeve strane ulaznih vrata, na kojoj je prijetnja smrću onima koji bi ih se usudili otvoriti.¹⁸

Osim u dvorištu i čitav pod crkve ispunjen je starim grobovima pokrivenim kamenim pločama. Tijekom vremena neke su od njih skinute i postavljene vertikalno uz zidove. To je vjerojatno učinjeno na prijelazu 19. u 20. stoljeće, kada su na poticaj konzervatora Franje Bulića u nekoliko splitskih crkava i samostana podizane kako bi se zaštitile jer su se gaženjem trosili ornament i natpisi na njima. Umjesto originalnim, otvori raka pokrivali su se novim pločama. Preko njih ponekad se izvodilo novo opločenje. Odnedavno je u crkvi sv. Duha drveni pod po cijeloj površini pa grobovi nisu više vidljivi. Na zapadnoj strani nalazi se pet ploča prslonjenih uz zidove, a među njima i Alešijeva. Prema grobovima i upisanim godinama na nekima od njih one potječu iz 16. i 17. stoljeća. To znači da su ukopi iz vremena poslije velike gotičke pregradnje crkve u 14. stoljeću.

U vezi s grobovima u crkvi postoji još jedna zanimljivost. Naime pri dnu svake danas vidljive ploče nalazi se po jedno ili dva naknadno uklesana slova. Kada se sva poslože, to izgleda ovako: OB PE S TE. Iz toga proizlazi da su se i u postojeće grobnice, u kojima su već bili

13 Ploča je s natpisom na gornjem dijelu i jednostavnim obrubom. Skinuta je s groba i postavljena uza zid. U posljednje vrijeme premještena je nekoliko puta.

14 KOLENDIĆ, 1925: 206; KOLENDIĆ, 1926: 491; IVANIŠEVIĆ, 1981: 20

15 FAZINIC, 2002: 64 i 69; FAZINIC, 2004: 52-54

16 CICARELLI, 1961: 266-268; MARKOVIĆ, 1985: 74-75 i 153

17 Generalni providur Francesco Falier nastojao je spriječiti širenje bolesti. Moralo se nešto hitno poduzeti pa su venecijanske vlasti imenovale senatora Dieda zdravstvenim providurom i on je već 1. lipnja stigao u Split.

18 BOŽIĆ BUŽANČIĆ, 1989: 191-192. Ploča se prije nalazila u crkvi, i to u zapadnom dijelu sjevernog zida. Kako je prikivala dio gotičke freske, u novije je vrijeme dignuta i premještena više prema istoku.

položeni pokojnici, ukapala tijela umrlih od kuge. A po grbovima na pločama, u njima su u početku bili sahranjeni pripadnici plemeni-tog roda. Znači prilike su bile tako teške da se ni pred čime nije prezalo. Otvarale su se grob-nice i u njih trpala tijela zaraženih. I ovi grobo-vi, kao i oni u dvorištu, bili su dobro osigurani kako ih netko ne bi poslije otvarao. Na rubu svake ploče, na četiri su mjesta po sredini željezne skobe koje su zalivene olovom. Tako su čvrsto vezivale ploče za okolni pločnik.

S obzirom na svoju posebnu namjenu, od sjedišta bratovštine koja se skrblila o bolnici siromaha pa do njena korištenja za smjestaj bolesnih vojnika u 17. stoljeću, sklop je imao poseban raspored građevina i organizaciju prostora. Još u 14. stoljeću bio je potpuno ograđen i osiguran od okolice. To su u prvom redu visoki zidovi na zapadu, istoku i dje-lomično na jugu. Crkvena je građevina na za-padnoj strani potpuno zatvorena, a na južnoj samo je ulaz i dva uska prozorčića stare predromaničke crkvice. Njen unutrašnji pro-stor osvijetljen je prozorima koji su smješteni vrlo visoko. To je učinjeno isključivo iz sigurnosnih razloga jer nije bilo bočnih oltara koji bi uvjetovali njihovo podizanje. Izduženo dvo-rište na sjeveru crkve podijeljeno je u dvije zasebne zone. Prva je, veća, na istoku i u nju se ulazilo kroz kameni portal s ulice. Taj je dio bio pristupačniji javnosti. Iz njega se moglo na jugu ući u crkvu, a na sjeveru u prizemlja dviju zgrada. U njima su sahranjivani umrli od kuge u 18. stoljeću. Dalje od kapele prema zapadu manji je slobodni prostor, ograđen od ostalog visokim zidom na kojem su bila vrata. To znači da je bio pristupačan samo uzem krugu ljudi. U njemu je bila cisterna za vodu, koje je kruna označena u katastarskom planu grada iz početka 19. stoljeća. U to je doba čitav sklop bio državno vlasništvo.¹⁹ Tu su i vanjske stube koje su vodile na kat zgrade.

Jakov Cukrov, ljevač zvona u Splitu, napravio je 1873. godine zvono za crkvu. On je od crko-vinarstva pribavio staro zvono iz 1415. godine i napravio od njega novo. Zvono je bilo visine 48 cm, promjera 37 cm i težine 40 kg. Majstor ga je 1894. ponudio na otkup Središnjem povjerenstvu za istraživanje i održavanje umjet-ničkih i povijesnih spomenika u Beču. Trazio je cijenu od 2 forinte po kilogramu. Povjerenstvo je zatražilo mišljenje od konzervatora Frane Bulica, koji se preko Ministarstva za bogos-tvovlje i nastavu založio da se zvono otkupi.²⁰

¹⁹ Vidjeti katastarski plan grada iz 1831. godine i za nj vezanu knjigu *Spalato, protocollo delle particelle degli edifici*. Dokumenti se čuvaju u Državnom arhivu u Splitu pod br. 595. Prva zgrada od zapada u to je vrijeme služila kao skladište, sljedeća za iznajmljivanje, a do nje bila je pec. Manje je dvorište u novije vrijeme natkriveno i pretvo-reno u sakristiju crkve.

²⁰ AKU br. 11/1894.; AKU br. 22/1894. Danas na crkvi nema zvona.

²¹ AKU br. 58/1924.

Na južnom pročelju zapadno od portala uzi-dana je kao spolija rimska stela na kojoj su vidljive razne prerade. Utvrđeno je da je to u početku bila jednostavna nadgrobna ploča. Datira se u 2.-3. stoljeće. Zatim su u kasnoj antici na njejoj gornjoj polovici isklesane u reljefu tri biste pokojnika, odrasli muskarac s dvoje djece. Takva je vjerojatno donesena s nekoga drugog mjesta, ugrađena u zid i upo-trijebljena u novoj namjeni. U njen donji dio umetnut je brončani sandučić za milodare vjernika. Uklesani natpis iz te posljednje eta-pe na hrvatskom jeziku, koji glasi *Za posve-liscta na otpusctenje griha*, sugerira da je to učinjeno u novije vrijeme.

Na razmeci 19. i 20. stoljeća broj stanovnika u Splitu naglo se povećavao. Doseljenici iz okolice nastanjivali su i povijesno središte te prilagođavali stare kuće svojim potrebama. I u neposrednoj okolici sklopa sv. Duha nasta-le su velike promjene. Postojeće su zgrade nadograđivane, a neke su i srušene, te su na njihovu mjestu sagrađene nove, većih gabari-ta, u neostilovima ili modernijim oblicima. Time je poremećeno mjerilo i izmijenjene ka-rakteristike slikovitog ambijenta. To se odra-zilo na sklop sv. Duha, tako da se dosta izgu-bio u prostoru. Sama crkva nije pretrpjela ra-dikalnijih izmjena, ali su pročelja niza zgrada sa sjeverne strane preradena, a unutrašnjost je dobila nov raspored.

KONZERVATORSKI RADOVI TIJEKOM 20. STOLJEĆA

CONSERVATION WORK DURING THE 20TH CENTURY

Jedno od takvih narušavanja dogodilo se 1924. godine, i to upravo na sklopu sv. Duha. Bratovština je započela dogradnju uz crkvu u dvorištu na sjevernoj strani. Napravljen je nacrt pa je naknadno, u tijeku radova, za-tražena od Općinskog upraviteljstva građevna dozvola. Službenici Tehničkog ureda Općine pregledali su projekt i obišli gradilište. Utvrđeno je da se stražnje dvorište izgrađuje u cjelini i tako zagušuje već zagusnuti okoliš na štetu javnog interesa i zdravstvenih uvjeta življenja. U dopisu Općinskog upraviteljstva bratovštini od 20. ožujka naglašeno je da je dvorište sastavni dio cjeline koja ne podnosi nikakav novi objekt i stoga treba očuvati postojeće stanje. Molba je odbijena. Naređeno je da se u roku od osam dana sve dotad izgrađeno poruši i uspostavi dvorište, kao i kameni bunar, u prijašnje stanje. Jedino naplavna površina bunara, koja je zasuta, može i dalje tako ostati. Određeno je da se svi rado-vi za povratak u prijašnje stanje moraju izve-sti u sporazumu sa stručnom službom Općine. O tome je pismeno obaviješten i konzervator starina.²¹

SL. 10. NAKNADNO UMETNUT GOTIČKI PORTAL U JUŽNI, NAJSTARIJI SAČUVANI ZID CRKVE. LIJEVO JE PRIKLESANA RIMSKA STELA U FUNKCIJI SKRABICE ZA MILODARE.

FIG. 10 SUBSEQUENTLY INSERTED GOTHC PORTAL IN THE OLDEST PRESERVED WALL OF THE CHURCH WITH A ROMAN STELA CARVED INTO A POOR BOX

SL. 11. OGRADNI ZID DVORIŠTA NA ISTOČNOJ STRANI. NA NJEMU JE GOTIČKI PORTAL IZNAD KOJEG JE UMETNUTA JOŠ JEDNA STARIJA LUNETA.

FIG. 11 COURTYARD FENCE WALL IN THE EAST SIDE OF THE COMPLEX WITH A GOTHC PORTAL AND ANOTHER LUNETTE OF AN OLDER DATE ABOVE IT

SL. 12. VRATA NA SJEVERNOM BOČNOM ZIDU CRKVE KROZ KOJA SE ULAZI U DVORIŠTE
FIG. 12 DOOR ON THE NORTH LATERAL CHURCH WALL LEADING INTO THE COURTYARD

SL. 13. DIO SJEVERNOG DIJELA ZGRADE SKLOPA S REKONSTRUIRANOM GOTIČKOM LOŽOM U PRIZEMLJU
FIG. 13 PART OF THE NORTH WALL OF A BUILDING IN THE COMPLEX WITH A RECONSTRUCTED GOTHIC GROUND-FLOOR LOGGIA

SL. 14. DETALJ GOTIČKE ZIDNE FRESKE NA UNUTRAŠNEM ZIDU CRKVE
FIG. 14 DETAIL OF A GOTHIC FRESCO PAINTING ON THE INTERIOR WALL OF THE CHURCH

Nakon Prvoga svjetskog rata sklop je svojim umjetninama zainteresirao konzervatore. Tako je Ljubo Karaman 15. listopada 1929. godine posjetio crkvu. Raspitivao se za slike biblijskog sadržaja koje su prije visjele na njenim zidovima. Obaviješten je da se nalaze na tavanu te da će biti popravljene i izložene u sakristiji. Zabilježio je da su dva natpisa, od kojih je jedan s gotičkim pismom iz 1412. godine, postavljena u unutrašnjosti na zidove crkve. Posebno mu je privukla pozornost ploča s plitkim reljefom na kojem je prikazano poprsje Krista koji blagoslivlje. Čudna mu je bila glava u obliku kruške poput onih u Civildale iz 8. stoljeća pa je postavio pitanje je li ploča toliko stara ili joj je oblik romanički. Odlučio je da se umjetnina fotografira. Također je opazio da je u zapadnom dijelu dvorišta do stuba u zidu kapitel ukrašen listovima i prikazom orlova.²²

Godine 1930. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, uz potporu uprava Savske i Primorske banovine, a u sporazumu s državnim Konzervatorskim uredom, počela je akciju za snimanje svih starih spomenika u Hrvatskom primorju i bivšoj pokrajini Dalmaciji. U tu je svrhu osnovano povjerenstvo kojemu je na čelu bio direktor Strossmayerove galerije slika dr. Artur Schneider. Posebno zanimanje pobudio je bogat fundus slika u crkvi sv. Duha u Splitu. Odlučeno je da ih se fotografira pa je Karaman 1931. godine zamolio dopisom crkvinarstvo da to omogući. Snimljene su tada četiri slike venecijanske škole iz 18. stoljeća s prizorima iz Josipova života, oltarna slika i nekoliko grobnih ploča. Ukupno je napravljeno 10 fotografija.²³

Prema novijim evidencijama u crkvi se nalaze:

- 4 velika ulja na platnu Girolama Busaferra iz trećeg desetljeća 18. stoljeća, i to: *Josip priča san ocu i braci*, *Josip u kočiji ide ususret ocu*, *Susret Jakova i Josipa*, *Josip se otkriva braci*,
- ulje na platnu iz 1772. godine Pietra Antonija Novellija: *Silazak Duha svetog*,
- ulje na platnu iz 18. stoljeća: *Sveti Josip*,
- ulje na platnu iz 18. stoljeća: *Bogorodica s djetetom i sv. Ivanom Krstiteljem*.²⁴

U teškim prilikama Drugoga svjetskog rata crkva je bila sve izložena propadanju, posebice zbog prokišnjavanja. Bratovština sv. Duha i sv. Josipa, koja se nekad za nju brinula, ugasila se u ratnom vohoru. U crkvu je dolazilo sve manje ljudi, jer je degradacijom života u povijesnom središtu bilo sve manje stanovnika.

Krovište crkve posve je dotrajalo, prijetila je opasnost od njegova urušavanja. Voda je prodirala u crkvu na mnogim mjestima. Zbog oskudice, nakon rata nisu se mogla smoci sredstva za njegovu obnovu. U nekoliko navrata obavljali su se samo neki manji popravci. Tek je Zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu ipak uspio oko 1953. godine rekonstruirati drveni gotički strop prema sačuvanim dijelovima. Šezdesetih godina stanje se nešto popravilo, ali za crkvu sv. Duha država nije davala nikakva sredstva. Za najnužnije radove skupljali su se dobrovoljni doprinosi. I velika inflacija otežavala je početak radova koji su izvedeni tek u listopadu 1990. godine. Izrađena je nova drvena konstrukcija na koju je postavljen pokrov od crijepa. No kada su skinute stare kupe s dvostrešnog krova svetišta, utvrđeno je da je ono izvorno bilo pokriveno kamenim pločama. U dogovoru s Opcinskim zavodom za zaštitu spomenika kulture odlučeno je da se obnovi u stanju kakvo je bilo prije šest stoljeća. Nad svodom je postavljena betonska podloga, a iznad nje hidroizolacija i ploče. Posao je završen u siječnju 1991. godine.²⁵

I ostali su dijelovi crkve sve donedavno bili zapušteni. Nešto se ipak poduzimalo. Još 1952. godine kod čišćenja zidova otkrivene su fresko slikarije u unutrašnjosti i one su donekle zaštićene. Tijekom 1954.-1955. godine crkva je preuređivana. Skidanjem novijeg pločnika naišlo se na grobne ploče starih splitskih obitelji i bratovština. Otkriven je i

²² AKU br. 155/1929. Reljef Krista nalazio se prije u jednom kutu sakristije. C. Fisković pretpostavio je da mu to nije bilo izvorno mjesto. Iznio je mišljenje da je možda prije bio na luneti iznad portala crkve. U najnovije vrijeme premješten je na zapadni zid crkve.

²³ AKU br. 141/1931; SCHNEIDER, 1932: 159; VANDURA i sur., 1999: 12, 81, 82 i 313. U knjizi su reproducirane tri slike. U katalogu je nabrojeno devet fotografija, od toga četiri slike iz Josipova života, glavni oltar, tri grobne ploče i reljef Krista.

izvorni drveni oslikani strop. Radove je izveo Konzervatorski zavod za Dalmaciju.²⁶

Ali, počelo je ubrzano propadanje zidnih oslika. Da bi se zaštitile, pristupilo se u studenom 2001. godine višegodišnjim radovima na njihovu konzerviranju. U isto vrijeme provedeni su istraživački radovi. Tijekom 2003. revitaliziran je oltar. Radove su izveli stručnjaci splitskog odjela Restauratorskoga zavoda Hrvatske.²⁷ Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Splitu, preventivno je 2006. godine zaštitila crkvu. Kao kulturno dobro upisana je u Registar i katastar.²⁸ Zatim je na osnovi Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara pokrenut postupak kojim se utvrđuje da crkva ima svojstvo kulturnoga dobra. Prilikom preuređenja dvorane na sjeveroistoku sklopa 1980. godine u ugostiteljski lokal djelomično je istražena njegova unutrašnjost. Napravljena je i tehnička snimka tlocrta i okolnih zidova u mjerilu 1:25.

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Osnovna obilježja sklopu daje gotička etapa kad je doživio najradikalnije preinake. Taj se stil javio u Dalmaciji sredinom 13. stoljeća, a

jače je izražen u graditeljstvu od početka 14. stoljeća. Rana gotika pokazala se u Splitu već u ornamentima nekih kasnoromaničkih građevina, kao npr. na zvoniku i kapitelima propovjedaonice stolne crkve. Pripadaju joj još klaustar samostana sv. Frane na obali i portal na južnoj strani samostanskog sklopa benediktinka sv. Marije de Taurello. Na nekim stambenim zgradama postoje prozori običnoga, šiljastog luka. Dekor tih građevina još je vrlo jednostavan. Posebno redovnici u to doba prihvaćaju prostrane, ali skromne građevine s drvenim krovstevom koje odgovaraju njihovim potrebama. Te su karakteristike u potpunosti izražene u crkvi sv. Duha.²⁹

Nakon zahvata u novije vrijeme zgrade cjeline sv. Duha prilično su dobro uređene. U crkvi se redovito održavaju vjerski obredi, a ostali prostori služe za stanovanje svećenika. Ipak, još uvijek nije dovoljno istražena. Vjerske i društvene funkcije koje su u njoj u prošlosti bile smještene, a i događaji, tek su površno utvrđene. Zasiurno se radilo o središtu koje je imalo važnu ulogu u karitativnom i zdravstvenom životu grada, posebice u turbulentnim vremenima 14. stoljeća. Fizičke promjene na pojedinim dijelovima sklopa tijekom oko tisuću godina postojanja nisu još potpuno objašnjene. Predstoji da se izvrše ciljana iskapanja kako bi se jasnije utvrdile razvojne etape, osobito situacija na samom početku. Tragovi temelja najstarije crkve vjerojatno su sačuvani pod zemljom, iako su poremećeni gustim ukopima. Cjelina nije samo važna u povijesnom i arhitektonskom smislu, već i u urbanističkom. Eventualni novi nalazi mogli bi unijeti više svjetla u način širenja grada i njegovu izgrađenost tijekom srednjega vijeka.

SL. 15. ZID U UNUTRAŠNOSTI DVORANE U SJEVEROISTOČNOM DIJELU SKLOPA S OSTATCIMA GOTIČKOG LUKA

FIG. 15 INTERIOR WALL OF THE HALL IN THE NORTHEAST PART OF THE COMPLEX WITH REMAINS OF A GOTHIC ARCH

SL. 16. KAPELA PRIGRAĐENA SA SJEVERNE BOČNE STRANE CRKVE

FIG. 16 CHAPEL ADDED TO THE NORTH LATERAL SIDE OF THE CHURCH

SL. 17. SVETIŠTE CRKVE S GLAVNIM OLTAROM U OBLICIMA BAROKA. IZNAD JE NATKRIVEN GOTIČKIM ŠILJASTIM SVODOM S FRESKO OSLICIMA.

FIG. 17 CHURCH CHOIR WITH THE BAROQUE HIGH ALTAR COVERED WITH A GOTHIC POINTED BARREL VAULT WITH FRESKO PAINTINGS

²⁴ TOMIĆ, 2010: 196-197

²⁵ KOVAČIĆ, 1911: 2, 6, 27, 34

²⁶ MUJIĆIĆ, 1969: 62

²⁷ MATULIĆ i sur., 2006: 23-36

²⁸ Rješenje Konzervatorskog odjela u Splitu od 17.11. 2006.

²⁹ FISKOVIC, 1938: 21; FISKOVIC, 1970: 587; KARAMAN, 1933: 14

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. BOŽIĆ BUŽANČIĆ, D. (1989.), *Izvjestaj izvanrednog providura za zdravstvo Angela Dieda o prilikama u Dalmaciji za vrijeme kuge 1783.-1784. godine*, „Rasprave i građa za povijest znanosti”, 5, Zagreb
2. BULIĆ, F. (1888.), *Hrvatski spomenici u kninskoj okolici*, JAZU, Zagreb
3. CAMBI, N. (1987.), *Studije o antičkim spomenicima u zgradama u Splitu i okolici (II). Reljef u južnom zidu sv. Duha*, „Kulturna baština”, 12 (17): 7-15, Split
4. CICALI, K. (1961.), *Četiri barokna oltara u srednjoj Dalmaciji*, „Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji”, 13, Split
5. FARLATO, D. (1765.), *Illyrici sacri*, Apud Sebastianum Coleti, Venecija
6. FAZINIC, A. (2002.), *Crkva sv. Barbare, sv. Trojstva u Korčuli*, „Godišnjak grada Korčule”, 7, Korčula
7. FAZINIC, A. (2004.), *Korčula*, Turistička naklada, Zagreb
8. FISKOVIĆ, C. (1938.), *Gotički stil u Splitu*, „Novo doba”, 17.4.: 21, Split
9. FISKOVIĆ, C. (1940.), *Nekoliko neobjelodanih romančkih skulptura u Splitu*, u: *Serta Hoffilleriana*, 444-449, Zagreb
10. FISKOVIĆ, C. (1952.), *Romaničke zgrade u Splitu i Trogiru*, „Starohrvatska prosvjeta”, III/2, Zagreb
11. FISKOVIĆ, C. (1962.), *O splitskom književniku Jurju Dragišiću de Caris*, Muzej grada Splita, Split
12. FISKOVIĆ, C. (1970.), *Gotički stil u Dalmaciji*, „Forum”, 9 (4-5), Zagreb
13. FISKOVIĆ, C. (1980.), *U tragu za splitskom romanikom*, „Bulletin JAZU”, 2, Zagreb
14. IVANIŠEVIĆ, M. (1981.), *Andrija Alesi u Splitu 1448.*, „Kulturna baština”, 7 (11-12), Split
15. KARAMAN, Lj. (1933.), *Umjetnost u Dalmaciji – XV. i XVI. vijek*, Matica hrvatska, Zagreb
16. KOLENDIĆ, P. (1925.), *Andrija Alesi na Tremainim*, „Glasnik skopskog naučnog društva”, 1, Skoplje
17. KOLENDIĆ, P. (1926.), *Grob Andrije Alesija u Splitu*, „Glasnik skopskog naučnog društva”, 2, Skoplje
18. MARASOVIĆ, T. (1994.), *Graditeljstvo starohrvatskog doba u Dalmaciji*, Književni krug, Split
19. MARKOVIĆ, V. (1985.), *Zidno slikarstvo 17. i 18. stoljeća u Dalmaciji*, Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, Zagreb
20. MATULIĆ, B.; BOROVIĆ, T.; GLUHAN, A. (2006.), *Zidne i svodne slike i oltar u crkvi sv. Duha u Splitu*, „Kulturna baština”, 33: 23-36, Split
21. MOSETTIG, I. (2001.), *Sto godina splitskog poduzetništva trgovine i zanatstva*, Dalmacija papir, Split
22. MULJACIĆ, S. (1969.), *Kronoloski pregled izgradnje Splita 1944-1969*, „URBS”, 8: 62, Split
23. NOVAK, G. (1957.), *Povijest Splita*, Matica hrvatska, 1, Split
24. PERKOVIĆ, Z. (1977.), *Sklop objekata uz sjeverozapadni zid srednjovjekovnog Splita*, magistarski rad, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Split
25. PERKOVIĆ, Z. (1981.), *Istraživanje samostana sv. Marije de Taurello*, „Kulturna baština”, 7 (11-12): 52-53, Split
26. SCHNEIDER, A. (1932.), *Popisivanje i fotografiranje starih umjetnina u Hrvatskom Primorju i Dalmaciji*, „Ljetopis JAZU”, 44, Zagreb
27. TOMA, A. (1960.), *Kronika*, Muzej grada Splita, Split
28. TOMIĆ, R. (2010.), *Splitska slikarska baština*, Matica hrvatska, Zagreb
29. VANDURA, Đ.; POPOVČAK, B.; CVETNIC, S. (1999.), *Schneiderov fotografski arhiv. Hrvatski spomenici kulture i umjetnosti*, Strossmayerova galerija starih majstora, Zagreb
30. *** (2004.), *World Heritage Sites in Croatia*, Ministarstvo kulture RH, Zagreb

IZVORI

SOURCES

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

1. Državni arhiv u Splitu, Split, Glagoljaska 18 [DAS]
2. Konzervatorski odjel u Splitu, Split, Porinova bb [KOS]

DOKUMENTACIJSKI IZVORI

DOCUMENT SOURCES

1. Arhiv Konzervatorskog odjela u Splitu:
 - br. 11/1894. Dopis Središnjeg povjerenstva za spomenike u Beču konzervatoru F. Buliću od 20.2.1894.
 - br. 22/1894. Bulićev dopis Ministarstvu za bogostovlje i nastavu u Beču od 12.7.1894.
 - br. 58/1924. Dopis Opcinskog upraviteljstva bratovštini sv. Duha od 20.3.1924.
 - br. 155/1929. Promemorija Lj. Karamana od 15.10.1929.
 - br. 141/1931. Dopis Konzervatorskog ureda u Splitu Crkvinarstvu crkve sv. Duha od 20.9.1931.
2. KOVAČIĆ, S. (1911.), *Izvjestaj o radovima na rekonstrukciji krovišta crkve sv. Duha u Splitu i predhodnim pripremama 1988.-1911.*, rukopis u župskom uredu: 2-7 i 26-3, Split

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

Sl. 1.	*** 2004: 24
Sl. 2.	DAS
Sl. 3.	KOS
Sl. 4.-7.	Crtež: autor
Sl. 8.-17.	Foto: autor

SAŽETAK

SUMMARY

ARCHITECTURAL DEVELOPMENT OF THE RELIGIOUS COMPLEX OF ST SPIRIT IN SPLIT

The St Spirit religious complex is situated in the historical centre of Split, a city in the central area of the east Adriatic coast. This very old and poorly researched complex comprises a church and a church courtyard surrounded by buildings. Its present structure is witness to numerous changes it underwent through history.

Although the church was first mentioned in the 14th century, it was most likely built in the 11th century. The first transformation of the complex occurred in the period between the 11th and 14th centuries showing a transition from the Romanesque to the Early Gothic style. During that period the city of Split was enclosed within the walls of the late antique Diocletian's palace with only few buildings outside them. A small early medieval church, forming the nucleus of the complex, was determined to have been located to the west of the imperial palace, outside the city. Some of its construction parts are discernible in the present building. The church was probably a small, single-aisled structure with one semicircular apse in the east end. In the 11th century, it stood isolated in the open area near the roads leading from the town to the neighbouring farming fields. When the mediaeval city spread towards west, it enveloped the religious complex of St Spirit.

Remains from the Romanesque period consist of two reliefs showing Christ. One is situated on the lunette of the courtyard portal and the other has been placed on the west interior wall of the church. The ground floor of the building in the courtyard contains a capital in the shape of an eagle. The city's perimeters had been protected with dry stone walls until the turn of the 14th century when they were replaced with strongly built walls around the entire city. In 1342, the church was part of the city, situated in its northwest area. A year before, in 1341, the church was mentioned in a purchase/sales contract and after that in 1397 in an inventory of bishopric assets. The importance of the complex may be seen in the fact that the entire quarter of the city has been named after it.

In the Early Gothic period during the 14th century, the church of St Spirit was thoroughly rebuilt and extended. The entrance to the church on the main west façade was closed and replaced with a new, east entrance on the lateral façade facing the street and the courtyard. The nave was somewhat extended towards east. The church received a new

rectangular choir over a pointed barrel vault which was covered with stone slabs. The walls of the church were heightened and a new belfry built above the back façade.

The north part of the complex facing the city walls contains buildings with 14th-century Gothic elements. There is also a recently restored loggia with two pointed arches supporting the middle column with a Romanesque-Gothic capital. The same block, which was considerably transformed in the 19th century and in the beginning of the 20th century, contains a ground floor hall of unknown purpose covered with pointed barrel vault featuring a simple cornice running along the hall and forming the foot of the vault. The eastern section of the high fence wall of the courtyard contains a Gothic portal with a lunette which is topped with and another, Romanesque lunette. It has not been determined whether the Romanesque lunette was taken from the west portal or from another building and placed here.

The complex was used as a seat of one of the most well known city's confraternities. The surrounding group of buildings also served as an almshouse. It has recently undergone considerable changes which makes it difficult to establish its primary purpose. It must have been of great importance considering extensive architectural alterations which gave it its main characteristics and the quality witnessed by its remains.

Transformations of the complex continued in the Baroque period when the church received a new altar. The pavement of the courtyard covers the graves of plague victims from the 18th century. The original scale of the complex and the picturesque characteristics of the ambience were disturbed during these interventions. Extensive alterations were not made so much to the church as to the row of buildings on the north side of the complex.

One instance of transformation which threatened to disturb the spatial qualities of the complex occurred in 1924 when the confraternity undertook the construction of an annex in the courtyard attached to the north side of the church. A building permit was requested from the city's district authorities after the design had been made and construction work already in process. Officials from the district's Engineering Department inspected the design, visited the building site and ascertained that the entire back section of the courtyard was under construc-

tion threatening to lead to an overbuilt landscape and damage public interest and health conditions. Consequently, the district authorities determined that the courtyard was a constituent part of the complex and therefore should be kept unaltered or added with any new buildings. All newly constructed parts were ordered to be taken down and the courtyard and a stone well in it were to be returned to their previous states.

In 1930, having reached an agreement with the State's Conservation Department, the Yugoslav Academy of Sciences and Arts started recording old monuments in the areas of Hrvatsko Primorje and Dalmatia. Special interest was aroused by a rich collection of paintings from the church of St Spirit in Split all of which were photographed. The collection comprised among other things an altar painting, several tombstone slabs and four 18th-century paintings depicting scenes from Joseph's life and stylistically belonging to Venice's school of painting.

The difficult period after the Second World War saw the beginning of the restoration and protection of the church which lasted until 2006. First the derelict roof was repaired and in 1952 fresco paintings discovered in the interior were somewhat protected. During the period from 1954-55 a new pavement in the church was lifted up revealing tombstone slabs of old Split based families and confraternities. Another discovery was the original wooden painted ceiling. In 1980 the interior of the hall in the northeast side of the complex had been partially researched before it was turned into a restaurant. Rapid deterioration of fresco paintings called for a conservation campaign which started in 2001 and lasted for several years. The high altar was restored during 2003. The entire church was protected by the Split Conservation Department in 2006. Conservation and restoration works gave the St Spirit complex a new life. The church has regularly been used for liturgy while other spaces have served as apartments for priests. Religious and social functions that the complex had in the past have been determined only to a certain degree. However, the complex has been proved to be significant not only in the context of history and architecture but urban planning as well. Possible new findings would shed light onto the city's growth and its architectural image throughout the Middle Ages.

STANKO PIPLOVIĆ

BIOGRAFIJA

BIOGRAPHY

Dr.sc. **STANKO PIPLOVIĆ** diplomirao je na Tehničkom fakultetu u Sarajevu. Doktorirao je 1993. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Splitu. Bavi se povijeskom arhitekturom Dalmacije. Sudjelovao je s izlaganjima na osamdesetak domaćih i međunarodnih skupova. Među realizacijama su mu uređenje barokne tvrđave Gripe u Splitu za potrebe Pomorskog muzeja i mornaričke knjižnice te premještanje klasicističkog ljetnikovca Garagnin u Divuljama kod Trogira.

STANKO PIPLOVIĆ, PhD, graduated from the Faculty of Mechanical Engineering in Sarajevo. He obtained his PhD degree in 1993 at the Faculty of Philosophy, Split University. His scientific interests focus on the history of Dalmatian architecture. His architectural projects include the adaptation of Gripe Fort in Split for the purposes of the Maritime Museum and marine library and the relocation of the Classicist Garagnin summer house in Divulje near Trogir.

